

ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΙ ΕΚ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΙΚΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΑΡΧΕΙΩΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ (ΑΡΧΕΙΩΝ ΦΙΡΜΑΝΙΩΝ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΒΛΑΤΑΔΩΝ)

Κατά τὸ ἔτος 1955 ἡ Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν ἔθεσεν εἰς κυκλοφορίαν τὸν 3ον τόμον τῶν Ἱστορικῶν Ἀρχείων Μακεδονίας, ἐκδοθέντα, ὡς γνωστὸν, τῇ ἐπιμελείᾳ μου. Τὸν τόμον τοῦτον, περιέχοντα 52 ἀνέκδοτα φερμάνια τῆς ἐν Θεσσαλονίκη βυζαντινῆς μονῆς τῶν Βλατάδων, ἀφιέρωσα εἰς τὸν ἀείμνηστον καθηγητὴν καὶ πρόεδρον τῆς Ἑταιρείας Στίλπωνα Κυριακίδην «ἀνθ' ὧν ὑπὲρ τῆς μελέτης τῆς Μακεδονίας ἔπραξεν» ὁ ἐξάιρετος ἐκεῖνος ἐπιστῆμων.

Ὅταν ἐκλήθην παρὰ τοῦ ἐν Ἀθῆναις συνελθόντος 15ου Βυζαντινολογικοῦ Διεθνoῦς Συνεδρίου νὰ λάβω μέρος εἰς αὐτό, ἐσκέφθην μετὰ τοῦ ἀποβιώσαντος προέδρου τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν ἀειμνήστου Χαραλάμπους Φραγκίστα, ὅτι καλὸν θὰ ἦτο ὅπως χειρισθῶ θέμα τι ἀναφερόμενον εἰς τὴν μονὴν Βλατάδων, μεθ' ἧς μᾶς συνέδεον παλαιοὶ δεσμοὶ καὶ τῆς ὁποίας τὴν συλλογὴν τῶν φερμανίων ἐμελέτησα πρὸ ἐτῶν καὶ ἐξέδωκα εἰς τὸν γνωστὸν τόμον κατὰ μετάφρασιν ἐκ τῆς τουρκικῆς.

Ἐπεδόθην εἰς τὴν συγκέντρωσιν τῶν σχετικῶν πληροφοριῶν διὰ τὴν σύνταξιν τῆς ἀνακοινώσεως, ἢ ὁποία εἶχε τερματισθῆ, ἀλλ' ἀπρόβλεπτα δυσάρεστα γεγονότα, ἅτινα μὲ εὔρον, ὡς καὶ ὁ ἐπισυμβὰς θάνατος τοῦ τελευταίου Προέδρου, προσφέροντος μεγίστην ὑπηρεσίαν τόσον εἰς τὴν Ἑταιρείαν ὅσον καὶ εἰς τὴν μονὴν Βλατάδων, μὲ ἠμπόδισαν ν' ἀποστείλω εἰς τὴν Γεν. Γραμματείαν τοῦ Συνεδρίου τὴν συγκεντρωθεῖσαν ὕλην τῆς ἀνακοινώσεως καὶ τοῦτο πρὸς μεγάλην μου λύπην. Ὁ καιρὸς εἶχεν ἤδη παρέλθει καὶ ἤμουν ἐκπρόθεσμος, τῇ προτροπῇ ὁμοῦ ἀξιοτίμων φίλων βυζαντινολόγων ἔκρινα σκόπιμον, νὰ ἐκθέσω εἰς τὸ Συνέδριον προφορικῶς δι' ὀλίγων τινά ἐκ τῆς συγκεντρωθείσης ὕλης, τῆς ὁποίας τὰ χειρόγραφα ὁμῶς εἶχον ἀπολεσθῆ.

Τὸ Τουρκικὸν Ἀρχεῖον τῆς μονῆς Βλατάδων, συγκεκριμένως δὲ τὰ παλαιοτουρκικὰ φερμάνια, περιῆλθεν εἰς χεῖρας μου κατόπιν πολλῶν παρακλήσεων καὶ περισσοτέρων κόπων, ἀποτελεῖται δὲ ἀπὸ 52 ἀνέκδοτα φερμάνια, μεταφρασθέντα τῇ μερίμνῃ μου ἐκ τῆς Τουρκικῆς ὑπὸ πεπειραμένων συνεργατῶν μου Ἑλλήνων ἀποφοίτων τῶν Τουρκικῶν Πανεπιστημίων Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ἀγκύρας. Ἡ συλλογὴ αὕτη ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἱστορικὰ Ἀρχεῖα Μακεδονίας. Γ'. Ἀρχεῖον Μονῆς Βλατάδων 1436-1839» ἐδημοσιεύθη σχολιασμένη δαπάνῃ τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν καὶ ἐπιμελείᾳ τοῦ γράφοντος.

Εἶχον προσωρινῶς, πρὸ τῆς ἐκδόσεως τῶν φερμανίων τούτων, ἀποστείλει ἐπὶ ἐπιστροφῇ φωτοτυπίαν τοῦ πρώτου κατὰ σειρὰν χρονολογίας φερμανίου εἰς τὸν ἀείμνηστον διαπρεπῆ τουρκολόγον Γερμανὸν καθηγητὴν Babinger, καὶ ἐπίτιμον μέλος τῆς Ἑταιρείας μας, πρὸς ἀνάγνωσιν τοῦ κειμένου, ἀλλ' οὗτος ἐδημοσίευσεν τὸ φερμάνιον εἰς τὸ παρ' αὐτοῦ ἐκδιδόμενον ἐν Γερμανίᾳ περιοδικὸν Oriens, τόμον 3ον, 1950, σελ. 258, χωρὶς δυστυχῶς νὰ σημειώσῃ τὴν πηγὴν, ἣτις καὶ ἐχρησιμοποιήθη, ἀλλ' οὔτε καὶ νὰ εὐχαριστήσῃ τὸν ἀποστολέα. Τὸ φερμάνιον τοῦτο, πρῶτον κατὰ σειρὰν εἰς τὴν συλλογὴν, ὑπὸ χρονολογίαν 14 Ἰανουαρίου 1446—μέσα τοῦ μηνὸς Σεβὰλ τοῦ ἔτους 849—ἐκ τῆς ἑδρας τῆς Ἀδριανουπόλεως, ἀφορᾷ, κατ' ὄρθην ἀνάγνωσιν, συμφωνοῦντος καὶ τοῦ Babinger.

ger, εις ἀγροτικάς ἐκτάσεις, τὰς ὁποίας ὁ σουλτάνος Μεχμέτ παρεχώρησεν εἰς τοὺς μοναχοὺς τῆς Μονῆς Βλατάδων πρὸς συντήρησιν αὐτῶν μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Τούρκων (1430).

Τὰ πλεῖστα τῶν ἄλλων φερμανίων ἀφοροῦν εἰς κτήματα τῆς μονῆς (μετόχια), εὑρισκόμενα εἰς διάφορα μέρη τῆς Μακεδονίας, τινὰ δὲ καὶ εἰς γειτονικάς χώρας καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος.

Ἐπὶ τῶν φερμανίων εἰς τὸ βραχὺ τοῦτο σημείωμα, ὅτι τὸ φερμανίον τοῦτο ἐθεωρεῖτο δευτέρον ἀπὸ ἀπόψεως χρονολογικῆς σειρᾶς καὶ ὅτι τὸ πρῶτον φερμανίον εἶχε φυγαδευθῆ κατὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν Γερμανικῶν στρατευμάτων κατὰ τὸν Β' Παγκόσμιον πόλεμον εἰς Θεσσαλονίκην (ἔτος 1941), ἵνα μὴ περιέλθῃ εἰς ἄλλοτρίας χεῖρας. Εἰς αὐτὸ τὸ σημείον εἶχον ἀντίθετον γνώμην, καθ' ὅσον ἐκ τῆς ὅλης ἐρεύνης ἐπὶ τῆς σειρᾶς ταύτης τῶν φερμανίων εἶχον σχηματίσει τὴν γνώμην, ὅτι ἀπεκλείετο νὰ ὑπῆρχε παλαιότερον.

Ἐπιβεβαιωθῆναι τὴν ἀπόβιῶσαντος κατὰ τὸ ἔτος 1942 ἀειμνήστου ἡγουμένου τῆς μονῆς Ἰωακείμ Ἰβηρίτου εἶχεν ἀποσταλῆ δι' ἐμπίστου προσώπου πρὸς ἀπόκρυψιν εἰς τὴν μονὴν Ἰβήρων τὸ ὡς παλαιότερον θεωρούμενον φερμανίον, προφανῶς ἐκ κακῆς ἀναγνώσεως πιστευόμενον ὡς ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ πορθητοῦ τῆς Θεσσαλονίκης Σουλτάν Μουράτ τοῦ Β'. Μετὰ τὸ πέρας τοῦ Β' Παγκοσμίου πολέμου παρεκάλεσα τὸν διάδοχον τοῦ ἀποβιῶσαντος ἡγουμένου Ἰωακείμ μοναχὸν τότε Παγκράτιον Ἰβηρίτην, ἵνα μεταβῇ εἰς τὴν μονὴν Ἰβήρων καὶ προσκομίσει τὸ φερμανίον, μετὰ πολλοῦ δὲ κόπου καὶ μετὰ πάροδον χρόνου ἐπέτυχον νὰ περιέλθῃ τοῦτο εἰς χεῖρας μου.

Συγκεκριμένως ὑπὸ τοῦ ἀποβιῶσαντος κατὰ τὸ ἔτος 1942 ἀειμνήστου ἡγουμένου τῆς μονῆς Ἰωακείμ Ἰβηρίτου εἶχεν ἀποσταλῆ δι' ἐμπίστου προσώπου πρὸς ἀπόκρυψιν εἰς τὴν μονὴν Ἰβήρων τὸ ὡς παλαιότερον θεωρούμενον φερμανίον, προφανῶς ἐκ κακῆς ἀναγνώσεως πιστευόμενον ὡς ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ πορθητοῦ τῆς Θεσσαλονίκης Σουλτάν Μουράτ τοῦ Β'. Μετὰ τὸ πέρας τοῦ Β' Παγκοσμίου πολέμου παρεκάλεσα τὸν διάδοχον τοῦ ἀποβιῶσαντος ἡγουμένου Ἰωακείμ μοναχὸν τότε Παγκράτιον Ἰβηρίτην, ἵνα μεταβῇ εἰς τὴν μονὴν Ἰβήρων καὶ προσκομίσει τὸ φερμανίον, μετὰ πολλοῦ δὲ κόπου καὶ μετὰ πάροδον χρόνου ἐπέτυχον νὰ περιέλθῃ τοῦτο εἰς χεῖρας μου.

Τὸ φερμανίον αὐτὸ εἶχεν ἐκδοθῆ, ὡς ἀλλαχοῦ ἔγραψα, ἀργότερον, κατὰ τὸ ἔτος 1486, ὑπὸ τοῦ σουλτάνου Μπαγιαζήτ, υἱοῦ τοῦ σουλτάνου Μεχμέτ, καὶ ἀφεῶρα κυρίως εἰς τὰ διάφορα κτήματα, μὲ τὰ ὁποῖα ὁ Σουλτάνος εἶχε προικίσει τὴν μονὴν πρὸς συντήρησιν τῶν μοναχῶν ἢ εἶχεν δι' αὐτοῦ ἀπαλλάξει αὐτοὺς ἀπὸ διαφόρους φόρους. Οἱ διάφοροι Τούρκοι γαιοκτήμονες ὅμως διαρκῶς ἐτυράννουν καὶ ἠνώχλουν τοὺς μοναχοὺς καὶ ὁ Σουλτάνος κατόπιν παρακλήσεων ἠναγκάσθη νὰ ἐκδώσῃ νέον φερμανίον πρὸς προστασίαν τῶν. Διαπιστοῦται λοιπὸν καὶ ἐκ τοῦ φερμανίου αὐτοῦ ὅτι διὰ πρώτην φοράν τὰ πρόνομια ἐχορηγήθησαν εἰς τὴν μονὴν Βλατάδων ὑπὸ τοῦ σουλτάνου Μεχμέτ κατὰ τὸ ἔτος 1446, ἤτοι 15 ἔτη μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Τούρκων, καὶ ὅτι ἡ γνώμη, τὴν ὁποίαν διετύπωσα περὶ ἀνυπαρξίας παλαιότερου φερμανίου εἶναι ἀκριβῆς.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω διεπίστωσα ὅτι τόσον εἰς τὸ πρῶτον φερμανίον τοῦ ἔτους 1466 ὅσον καὶ εἰς τὸ δευτέρον τοῦ ἔτους 1513, ὡς καὶ εἰς τὸ τρίτον ὑπὸ χρονολογίαν 24 Μαΐου 1525, εἶναι ἄγνωστος ἢ ὄνομασία Τσαοῦς Μοναστήρ, ἀλλὰ μόνον Οὐλατάδος (παραλαγὴ τοῦ Βλατάδος) καὶ μόνον εἰς τὸ τέταρτον φερμανίον ὑπὸ χρονολογίαν 14 Μαΐου 1526 καὶ ἐφεξῆς ἀναφέρεται σταθερῶς ὑπὸ τὴν γνωστὴν αὐτῆς ὀνομασίαν ἢ Μονὴ Βλατάδων (Τσαοῦς Μοναστήρ).

Εἰς τὴν ἐκδοθεῖσαν ἐργασίαν μου ὑπάρχει πλουσιώτατον ὕλικόν διὰ τὰ κτήματα τῆς μονῆς, πλὴν ὅμως τῶν ἀγροτικῶν αὐτῶν ἐκτάσεων, τινὲς τῶν ὁποίων δὲν φέρονται γεγραμμένα εἰς τὰ κτηματολόγια τοῦ Ἁγίου Ὁρους, ὑπάρχουν κτήματα ἀκαταχώρητα καὶ θὰ ἐνθυμοῦνται οἱ ἀναγνώσται τοῦ παρόντος ὅτι πρὸ τετραετίας ὁ ἑλληνικὸς Τύπος καὶ τὸ Δημόσιον ἐκινήθη πρὸς ἀνεύρεσιν καὶ καταγραφὴν ἀρκετῶν ἀδεσπότην κτημάτων, ἅτινα ἐπρόκειτο ἀντὶ ἀσημάντου τιμῆς νὰ περιέλθουν εἰς χεῖρας διαφόρων ἰδιωτῶν ἐπιχειρηματιῶν δι' ἀπιθάνους ἐπιχειρήσεις. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη δὲν ἔληξεν εἰσέτι διαδικαστικῶς.

Πρὸ τριετίας περιῆλθον εἰς χεῖρας μου μεταφράσεις φερμανίων ἀγροτικῶν ἐκτάσεων, αἵτινες ἔχουν ἀνάγκην ἐιδικῆς ἐρεύνης, διότι ἔχω τὴν γνώμην ὅτι θὰ εὐρεθῶμεν πρὸ

ἐκπλήξεων. Μεταξὺ αὐτῶν ὑπάρχει καὶ ἓν φερμάνιον, κατὰ τὸ ὅποιον μετόχιον ὑπὸ τὸ ὄνομα «Τσαοὺς» ἀνήκει εἰς τὴν μονὴν Βλατάδων, ἕτερα δὲ εἰς ἄλλα. Σχετικῶς περὶ αὐτῶν ἔγραψα πρὸ τριετίας εἰς τὴν σελ. 278 τοῦ 13ου τόμου τοῦ περιοδικοῦ «Μακεδονικά», ὅπου καὶ παραπέμπω τοὺς ἐνδιαφερομένους. Πλὴν τῶν ἀφορώντων εἰς τὰ κτήματα τῆς μονῆς, ἀνεκάλυψα εἰς τὴν πληθώραν τῶν ἐγγράφων ποὺ ἀνεδίφησα καὶ τινα διὰ μετόχια αὐτῆς καὶ εἰς τὴν περιοχὴν Κορίνθου.

Εἰς τὸ φερμάνιον 2 τῆς μονῆς Βλατάδων μετ' ἐκπλήξεως ἀνέγνωσα ὅτι οἱ σουλτάνοι Μουράτ Χάν ὁ Β' καὶ ὁ Βαγιαζήτ ὁ λεγόμενος Γιλδριμ (Κεραυνός) ἀναγράφονται ὡς σουλτάνοι τῶν Ρωμηῶν, ἄλλην δὲ παρομοίαν ὀνομασίαν εἰς τὰς ἑκατοντάδας τῶν φερμανίων τῶν 3 τόμων τῶν Τουρκικῶν Ἀρχείων καὶ ἄλλων διαφόρων ἐγγράφων ποὺ διεξήλθον δὲν συνήντησα.

Ἐπὶ αὐτῶν καὶ πληθώρα ἄλλων ἐγγράφων σχετιζομένων μετὰ τὴν μονὴν, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὸ νέον ἀριθ. 28 φερμάνιον, ἐκδοθὲν τὴν 19ην Ραμαζάν τοῦ ἔτους 1027 (δηλ. 27 Δεκεμβρίου 1608), ποὺ ἀπευθύνεται εἰς τοὺς διοικητὰς τῶν σαντζακίων Νικοπόλεως, καθὼς καὶ ἄλλων πολλῶν Βουλγαρικῶν περιφερειῶν, κατὰ τὸ ὅποιον ὁ μητροπολίτης τῶν ἀπίστων (πρόκειται περὶ τοῦ ἕλληνος μητροπολίτου Τυρνόβου Γαβριήλ) ὑπέβαλε μήνυσιν πρὸς τὴν Τουρκικὴν Κυβέρνησιν, ὅτι κωλύεται ἀπὸ τοὺς Τούρκους ἀξιωματοῦχους τῆς περιοχῆς νὰ ἀσκῆσιν τὰ καθήκοντά του.

Τερματίζω ἐδῶ μὴ ἐπιθυμῶν νὰ συνεχίσω, παραπέμπω ὁμοίως τοὺς ἀσχολουμένους μετὰ τὴν τουρκοκρατίαν εἰς τὰ Βαλκάνια νὰ μελετήσουν καλῶς καὶ μετὰ προσοχῆς τὴν ἐργασίαν, ὅπου θ' ἀνακαλύψουν χρησίμους πληροφορίες, διότι εἰς τὰ Τουρκικὰ ταῦτα ἔγγραφα παρελαύνει ὁ δημόσιος, ἰδιωτικὸς, ἐκκλησιαστικὸς καὶ οἰκονομικὸς βίος τῶν Χριστιανῶν τῆς Βαλκανικῆς, ὅστις πολὺ ὀλίγον ἐμελετήθη ἐξ ὧν γνωρίζω.

Πέραν αὐτοῦ εἰς τὰ ὑπ' ἀριθ. 50 καὶ 51 βεράτια, διὰ τῶν ὁποίων χορηγοῦνται εἰς Ἑλληνικὰς ἐμπορευομένους μετὰ τὸ ἐξωτερικὸν τὰ διὰ τοὺς προστατευομένους συνήθως χορηγούμενα, ἐμπορικὰ κυρίως προνόμια. Ἡ χορήγησις τοιούτων προνομίων, τῶν ὁποίων σκοπὸς ὑπῆρξεν ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἐμπορίου ἐν Τουρκίᾳ, ἦτο μέχρι πρό τινος γνωστὴ μόνον ἀπὸ ἑλληνικὰς πηγὰς, ὅπως ἔγραψε παλαιότερα ὁ Κοντογιάννης εἰς τὸ ἔργον του «οἱ Προστατευόμενοι», ἀλλὰ βεράτια τουρκικὰ σχετικὰ μετὰ προνόμια εἰς ἐμὲ τουλάχιστον εἶναι ἀγνωστα. Τὰ δημοσιευόμενα ὁμοίως εἰς τ' ἀνωτέρω βεράτια τουρκικὰ ὄχι μόνον περιλαμβάνουν μετὰ κάθε λεπτομέρειαν χορηγούμενα προνόμια, ἀλλὰ καθορίζουν καὶ τὴν σχέσιν τῶν λαμβανόντων μετὰ τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν τῶν ἑλληνικῶν Κοινοτήτων ἐπὶ Τουρκοκρατίας.

ΙΩΑΝΝΗΣ Κ. ΒΑΣΔΡΑΒΕΛΛΗΣ

ΓΑΛΛΟΙ ΕΜΠΟΡΟΙ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΣΤΑ ΤΕΛΗ ΤΟΥ 18ου ΚΑΙ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ 19ου ΑΙΩΝΑ

Σὲ ἀνέκδοτο ὑπόμνημα τοῦ Γάλλου προξένου τῆς Θεσσαλονίκης Clairambault, γραμμένο στὰ μέσα τοῦ 1810, καταγράφεται ἓνας πίνακας, στὸν ὁποῖο ἀριθμοῦνται οἱ γαλλικοὶ ἐμπορικοὶ οἴκοι καὶ οἱ ἀντιπρόσωποί τους στὴ Θεσσαλονίκη ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνα ὡς τὴν ἀρχὴν τοῦ 19ου. Ὁ πίνακας αὐτὸς χωρίζεται σὲ δύο μέρη. Τὸ πρῶτο μέρος φέρει τὸν τίτλο «Etablissements Français existant et maintenus sur l'échelle de Saloniki» καὶ τὸ δεῦτερο «Nouveaux Etablissements Français existant sur l'échelle de Salonique»¹.

1. MAE (=Ministère des Affaires Etrangères à Paris), Correspondance Politique et Commerciale, vol. 17, f. 235, f. 239.

Στὸ πρῶτο μέρος μνημονεύονται οἱ ἐξῆς Γάλλοι ἔμποροι: ὁ Hippolyte Reboule, ἄνθρωπος φίλερις καὶ θορυβώδης, ποὺ ἀσχολοῦνταν μὲ τὸ ἐμπόριο τῶν προμηθειῶν καὶ εἶχε σχετικὰ μέτρια περιουσία¹, καὶ ὁ ὁποῖος εἶχε ὑπάλληλο τὸν Joachim Oddo· ὁ ἔμπορος Philibert Fouquier, ποὺ διακρινόταν γιὰ τὰ χρηστά του ἤθη· ὁ Jean Tavernier, ὑποπρόξενος τῆς Γαλλίας μετὰ τὸ 1797², ἄνθρωπος ραδιοῦργος καὶ φθονερός, καθὼς καὶ οἱ ἔμποροι François Masse καὶ ὁ συντάιρός του François Aubanel, ὁ Antoine Parsi, ὁ Emanuel Routier καὶ ὁ ὑπάλληλος τοῦ γαλλικοῦ προξενείου François Mallet³.

Στὸ δεύτερο μέρος τοῦ πίνακα ὁ Clairambault ἀναφέρει ἀνάμεσα στὰ νέα στελέχη ποὺ πλαισίωσαν στὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰῶνα τὴ γαλλικὴ ἐμπορικὴ ἀποικία, τοὺς ἐμπόρους Pierre Vernazza ἀπὸ τὴ Γένοβα, τὸν Δημήτριο Ἀποστολόπουλο καὶ Paul Grassi, ἰταλικῆς καταγωγῆς, καὶ τὸν Ἑβραῖο David Morpurgo. Στὴ συνέχεια ὁ Clairambault παραθέτει τοὺς Γάλλους ὑπηκόους, οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἐγκατασταθεῖ πρόσφατα στὴ Θεσσαλονίκη, στὶς Σέρρες καὶ στὴ Σκόπελο γύρω στὰ 1810⁴.

Noms et professions des nouveaux Français residents a Salonique.

Jerome Migliaresy	}	Medecins-Ioniens avec leurs maisons et propriété.
Atanasi Migliaresy		
Antoine Milanese		
Panay Cazaitti		
Sayani		
Mordo-chirurgien	}	
Dimitri Assani		
Marino d'Allone		
Theodore Coidan	- commis	
Andrea d'Alona	- tailleur	
Jerome Migliaresi	- pharmacien	}
Spyridion Migliaresi	- cordonier	
George Giera	- »	
Antoine Giera	- »	
Lambro Lascari	- pelissier	
George Plati	- commis	}
André Ajondocatos	- marin	
Etienne Vian	- charpentier	}
Ignace	- Directeur du four français - Maltais	
Matatias de Abram	- commerçant de Venise	
Abram Assayas	- de Bayonne	
Laurent Badetti	- commis	}
Jean Badetti	- horloger	
		originaires Grecs

Residents a Cerès, département de Salonique

Michel Sponty, Agent de ce Consulat

1. Βλ. γι' αὐτὸν Ν. Σvoronos, *Le commerce de Salonique au XVIII siècle*, Paris 1956, σ. 146.

2. Βλ. γι' αὐτὸν ἔ.ά., σ. 147.

3. MAE, vol. 17, f. 239.

4. MAE, vol. 17, f. 235.

Theodore Nicca,	Medecin Ionien
Demetrius Nicca son frère,	» »
Jean Xidiatopoulo	» »
son fils Demetrius	» »

Residens à l'Île de Scopoli

Anastassi Romanza agent de ce Consulat depuis environ 25 années.

Το μεγάλο ποσοστό Έπτανησίων, Γάλλων ύπηκόων, έγκατεστημένων στη Θεσσαλονίκη στα 1810 έξηγειται κυρίως από τη γαλλική κατοχή στα Ίόνια Νησιά από το 1797 με τη συνθήκη του Campoformio ως το 1799 και άργότερα με τη συνθήκη του Τίλσιτ (25 Ίουνίου /7 Ίουλίου 1807). Τότε φαίνεται ότι ήλθαν στη Μακεδονία και έγκαταστάθηκαν στη Θεσσαλονίκη όρισμένες οικογένειες Έπτανησίων.

Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αΐμου

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΑΠ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΣΥΝΟΔΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΙΜΙΛΙΑ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

Στο βιογραφικό σχέδιασμα για το Συνόδη και την Αιμιλία Παπαδημητρίου που δημοσιεύσαμε το 1976¹, κυρίως με βάση τα σχετικά έγγραφα που υπάρχουν στο Άρχείο του Ίδρύματος Μελετών Χερσονήσου του Αΐμου², αναφερθήκαμε και σε μερικά ελάχιστα γνωστά σημεία τής ζωής και τής δράσεως τους, αλλά δέν είχαμε άρκετες πληροφορίες για τη βιογραφία του λόγιου Θεσσαλονικέα και τής συζύγου του.

Στο σημείωμα αυτό δίνουμε περισσότερα στοιχεία με τα όποια συμπληρώνουμε το βιογραφικό τους σχέδιασμα.

α) Σ υ ν ό δ η ς Π α π α δ η μ η τ ρ ί ο υ (1859-1921)³.

Ό Συνόδης Παπαδημητρίου άποφοίτησε το 1878 από τη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Άθηνών. Το άκαδημαϊκό έτος 1885-1886 παρακολούθησε μαθήματα στο Πανεπιστήμιο τής Τυβίγγης και τής Χαϊδελβέργης και το άκαδημαϊκό έτος 1886-1887 ύπηρέτησε στη Στενήμαχο⁴. Το 1887 πήρε το διδακτορικό δίπλωμα από το Πανεπιστήμιο Erlangen⁵ τής Γερμανίας. Ή διατριβή του τυπώθηκε τόν έπόμενο χρόνο στην Κωνσταντινούπολη⁶. Στις 28 Όκτωβρίου 1888 διορίστηκε διευθυντής τής Έλληνικής Σχολής στην

1. Κ. Κ. Παπουλίδη, Συνόδης Παπαδημητρίου, 1859-1921. Ένας ελάχιστα γνωστός λόγιος από τη Θεσσαλονίκη, «Μακεδονικά» 16 (1976) 174-204 (στη συνέχεια: Κ. Κ. Παπουλίδη, Σ. Παπαδημητρίου).

2. Άρχείο ΙΜΧΑ, Φ. ΣΤ 58.

3. Οί βιογραφικές και άλλες πληροφορίες που ακολουθούν προέρχονται από ύπηρεσιακά έγγραφα του Ύπουργείου Παιδείας τής Ρωσίας που βρήκαμε στα Central'ny j Gosudarstvennyj Istoričeskij Arhiv (=Κεντρικά Κρατικά Ίστορικά Άρχεία) (στη συνέχεια CGIA) του Λένινγκραντ (Fond 733, 740 και 889) και από άλλες έρευνές μας.

4. Κ. Κ. Παπουλίδη, Σ. Παπαδημητρίου, σ. 179.

5. CGIA, Λένινγκραντ, Fond 740, Opis' 19, delo 11, έγγρ. 5.

6. Kritische Beiträge zu den Scholien des Euripides, Inau-

Ἄδης¹ καὶ στὶς 5 Φεβρουαρίου 1892 ἔγινε ὑφηγητὴς τῆς Κλασικῆς Φιλολογίας στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Ἰδίας πόλης². Στὶς 16 Δεκεμβρίου 1895 πῆρε τὴ ρωσικὴ ὑπηκοότητα³. Στὶς 27 Μαΐου 1896 ὑποστήριξε δημόσια τὴ διατριβὴ του γιὰ τὸν τίτλο τοῦ Μαγίστρου τῆς Ἑλληνικῆς Φιλολογίας⁴, μὲ θέμα: «Ὁ Στέφανος Σαχλίκης καὶ τὸ ποίημά του Ἔφη- γησις παράξενος»⁵. Στὶς 20 Μαρτίου 1900 διορίστηκε ἔκτακτος καθηγητὴς στὴν ἔδρα τῆς Βυζαντινῆς Φιλολογίας⁶. Στὶς 27 Μαΐου 1906 ὑποστήριξε δημόσια τὴ διατριβὴ του γιὰ τὸν τίτλο τοῦ διδάκτορα, μὲ θέμα: «Ὁ Θεόδωρος Πρόδρομος»⁷. Στὶς 19 Ἰανουαρίου 1909 ἔγινε τακτικὸς καθηγητὴς στὴν ἔδρα τῆς Κλασικῆς Φιλολογίας⁸ καὶ μὲ τὴν ιδιό- τητά του αὐτῆ, μαθαίνουμε ἀπὸ τὰ Ἀρχεῖα τοῦ Ἐπιμελητηρίου Παιδείας τῆς Ρωσίας, τοῦ ἀ- νατέθηκαν τὸ 1910 καθήκοντα ἐπιβλέποντος τῆς Γραμματείας τῆς Ἱστορικο-φιλολογικῆς Σχολῆς τοῦ Νεορωσικοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ὁδησσοῦ καὶ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1912 ἀνα- πλήρωσε τὸν κοσμητὸρα τῆς Σχολῆς Belinskij⁹. Τὸ 1919 πῆρε τὸν ὕψιστον τίτλο τοῦ ἀκα- δημαϊκοῦ διδασκάλου: Ἡ τοπικὴ ὑπηρεσία τοῦ Ἐπιμελητηρίου Παιδείας (Ὁδησσοῦ) ζήτη- σε τὴν ἄδεια ἀπὸ τὴν κεντρικὴ ὑπηρεσία τοῦ Ἐπιμελητηρίου (Πετρούπολη) νὰ ἀνακηρύξει τὸν τακτικὸν καθηγητὴ Συνόδη Παπαδημητρίου σὲ «διακεκριμένο καθηγητὴ» (Zasluzhennij professor)¹⁰. Χαρακτηριστικὸ γεγονός τῆς γραφειοκρατικῆς νοοτροπίας τῆς ἐποχῆς εἶναι καὶ ἡ παρακάτω σημείωση στὸν φάκελλο του ὡς δημοσίου ὑπαλλήλου: «[Ὁ Συνόδης Παπαδημητρίου] εἶναι παντρεμένος μὲ τὴν Αἰμιλία Ἀντρέεβνα. Δὲν ἔχει παιδιά. Ἡ γυ- ναίκα του ἀνήκει στὸ Ὀρθόδοξο δόγμα καὶ ζεῖ μαζί του»¹¹. Τέλος, στὸ βιβλιογραφικὸ σχε- διάσμα τοῦ Συνόδη Παπαδημητρίου¹² θὰ προσθέσουμε καὶ τὰ παρακάτω: 1. Τὸ ἄρθρο [S.

gural dissertation der hollen Philosophischen Facultät zu Erlangen vorgelegt von Synodis Pa- paradimitrii, Ἐκδίδονται τῆ ὑπ' ἀριθμὸν 314 καὶ χρονολογίαν 24 Σεβάλ 1305 [=1887] ἄδεια τοῦ Ἐπιμελητηρίου τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως, Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1888, ἐκ τοῦ Πα- ριαρχικοῦ Τυπογραφείου. Τὸ τεῦχος τοῦ ἔργου ποῦ βρίσκεται στὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Πανε- πιστημίου Erlangen ἔχει τὰ παρακάτω στοιχεῖα: Erlangen U. S., 1888-89, No 114. Εὐχα- ριστῶ ἀπὸ καρδιάς τὸν κ. Καὶ Brodersen ἀπὸ τὸ Μόναχο, ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν καλοσύνη νὰ μὲ πληροφορήσει σχετικὰ μὲ τὴ διατριβὴ τοῦ Σ. Παπαδημητρίου.

1. CGIA, Λένινγκραντ, Fond 733, Opis' 15, ed. hran. 1425.
2. CGIA, Λένινγκραντ, Fond 740, Opis' 19, delo 11, ἔγγρ. 5.
3. Ὁ.π.
4. Ὁ.π.
5. Ὁ.π. Βλ. καὶ CGIA, Λένινγκραντ, Fond 733, Opis' 151, delo 138, ἔγγρ. 37. Πρβλ. καὶ Κ. Κ. Παπουλίδης, Σ. Παπαδημητρίου, σ. 195.
6. CGIA, Λένινγκραντ, Fond 740, Opis' 19, delo 11, ἔγγρ. 5.
7. Ὁ.π. Βλ. καὶ Κ. Κ. Παπουλίδης, Σ. Παπαδημητρίου, σσ. 198-199.
8. CGIA, Λένινγκραντ, Fond 740, Opis' 19, delo 11, ἔγγρ. 5. - Βλ. καὶ Κ. Κ. Παπο- υλίδης, Σ. Παπαδημητρίου, σσ. 184-185.
9. CGIA, Λένινγκραντ, Fond 740, Opis' 19, delo 11, ἔγγρ. 5.
10. CGIA, Λένινγκραντ, Fond 740, Opis' 19, delo 11, ἔγγρ. 4 καὶ 8 [Τὸ ἔγγραφο τῆς τοπικῆς ὑπηρεσίας τοῦ Ἐπιμελητηρίου Παιδείας ἔχει Ἀριθ. Πρωτ. 3837/386 ἀπὸ 9/2/1919 καὶ τὸ ἔγγραφο τῆς κεντρικῆς ὑπηρεσίας, μὲ καταφατικὴ ἀπάντηση, ἔχει Ἀριθ. Πρωτ. 265 ἀπὸ 28/3/1919, ὅπου ὁ Συνόδης Παπαδημητρίου ἀναγνωρίζεται «διακεκριμένος κα- θηγητὴς» ἀπὸ τὴς 5/2/1919].
11. «...Ženat' na Emilii Andreevne Detei ne imeet'. Žena veroispovedanija Pravoslavnago i nahoditsja pri nem» (CGIA, Λένινγκραντ, Fond 740, Opis' 19, delo 11, ἔγγρ. 5).
12. Κ. Κ. Παπουλίδης, Σ. Παπαδημητρίου, σ. 193 κ.έ. Εὐχαριστῶ ἀπὸ καρδιάς

D. Papadimitriou], Mestopoloženie drevnej Odessy (= Ἡ τοποθεσία τῆς ἀρχαίας Ὀδησσοῦ), «Zapiski Imp. Odesskogo Obščestva Istorii i Drevnostej» (= Ἐπετηρίς τοῦ Συλλόγου Ἱστορίας καὶ Ἀρχαιότητος τῆς Ὀδησσοῦ), 30 (1912) 389-395¹, καὶ 2. Τῆ βιβλιοκρισία [S. D.

Εἰκ. 1. Ὁ Συνόδης καὶ ἡ Αἰμιλία Παπαδημητρίου στὴν εἴσοδο τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς στὴν Κωνσταντινούπολη τὸ 1893. Φωτογραφία τοῦ Ρωμύλου Σπαθάρη

(Ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ Κασιάνη Ἐλευθ. Θ., Ἄνδρέας Σπαθάρης, ὁ Φαναριώτης διδάσκαλος τοῦ Γένους καὶ ποιητής, 1837-1901, Ἀθήνα 1976, σ. 22).

τὸν φοιτητὴ F. B. Poljakov γιὰ τὴ βοήθειά του. Ὁ κ. F. B. Poljakov προσφέρθηκε νὰ ἐρευνήσει γιὰ λογαριασμό μου παλιές ρωσικὲς ἐκδόσεις στὴ Μόσχα.

1. Ἡ Ἐπετηρίδα ἐκδόθηκε μὲ τὸν τίτλο: «Προπεμπτήρια: Sbornik statej, isdannyh Imperatorskim Odesskim Obščestvom Istorii i Drevnostej v čest početnogo člana E. R. fon

Paradimitriou (σὲ συνεργασία μὲ τὸν P. V. Varneke καὶ τὸν M. T. Poprusenko), «Otsyn o sočinenii S. P. Šestakova: «Očerki po Istorii Hersonesa v. VI-X vv. po. R. Hr.» (=Κριτική στὸ ἔργο τοῦ S. P. Šestakov: Δοκίμιο ἱστορίας τῆς Χερσῶνος τὸν 6 μὲ 10 αἰ. μ.Χ.), «Zapiski Imp. Odeskogo Obsčestva Istorii i Drevnostej» (=Ἐπετηρίς τοῦ Συλλόγου Ἱστορίας καὶ Ἀρχαιότητος τῆς Ὁδησοῦ), 31 (1913) 131-135.

β) Αἰμιλία χήρα Συνόδη Παπαδημητρίου (1863-1953).

Ἡ Αἰμιλία χήρα Συνόδη Παπαδημητρίου ἦταν θυγατέρα τοῦ Ἀνδρέα Σπαθάρη¹ καὶ τῆς Φωτεινῆς Χουρμούζη. Γεννήθηκε στὴν Κωνσταντινούπολη τὸ 1863. Σπούδασε στὸ Παρθεναγωγεῖο «Παλλάς» τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ εἶχε Γερμανίδα παιδαγωγό.

Ἀπὸ τὸν πατέρα της κληρονόμησε τὴν ἀγάπη στὴν ποίηση². Ἀργότερα στὴν Ὁδησοῦ φοίτησε στὸ Ὡδεῖο τῆς πόλης. Ὁ πατέρας της ἀγωνίστηκε γιὰ τὴν ἐπάνοδο τοῦ Ἰωακείμ Γ' στὸν Πατριαρχικὸ Θρόνο τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸ 1901³. Ἦταν λοιπὸν «Ἰωακειμικός» ὁ Ἀνδρέας Σπαθάρης καὶ ἦταν φυσικὸ νὰ κάνει γαμπρὸ ἓναν ἄλλο «Ἰωακειμικό» τὸ Συνόδη Παπαδημητρίου, πού τόσο εὐεργετήθηκε ἀπὸ τὸ μεγάλο Ἰωακείμ⁴. Ὁ Συνόδης καὶ ἡ Αἰμιλία παντρεύτηκαν τὸ 1889⁵. Ἡ Αἰμιλία ἦταν γνωστὴ στὴν κοινω- νία τῆς Ὁδησοῦ ἀπὸ πολλὰ συναυλίες πού ἔδωσε γιὰ φιλανθρωπικοὺς σκοποὺς. Γνώριζε, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ ρωσικὴ, τὴ γαλλικὴ καὶ τὴ γερμανικὴ γλῶσσα. Σ' ὅλη της τὴ ζωὴ ἀσχολήθηκε μὲ τὴ μουσικὴ καὶ τὴν ποίηση. Μετάφρασε στὰ ἑλληνικὰ ποιητικὰ ἔργα τῶν Goethe, Heine, Πούσκιν, Λέρμοντωφ κ.ἄ. μελοποιημένα ἀπὸ τοὺς Schubert, Schuman, Chopin, Beethoven, Mendelson καὶ δημοσίευσε διηγήματα καὶ ποιήματα στὸν «Κόσμο» τῆς Κωνσταντινουπόλεως, μὲ τὸ ψευδώνυμο «Ἐνδημος», καὶ στὸ «Νουμά» τῶν Ἀθηνῶν, μὲ τὸ ψευδώνυμο «Ρήγα Λεγαντή»⁶. Ὅταν τὸ ζεῦγος Παπαδημητρίου ἐγκαταστάθηκε τὸ 1919 στὴν Κωνσταντινούπολη, ὅπου ὁ Συνόδης πέθανε τὸ 1921, ἡ Αἰμιλία δίδαξε τὸ μάθημα τῆς ὀδικῆς στὸ Ἰωακειμεῖο Παρθεναγωγεῖο ἀπὸ τὸ 1919 μέχρι τὸ 1926. Ἀπὸ τὸ 1926

Šterna» (= Προπεμπτήρια: Συλλογὴ ἄρθρων, πού ἐκδόθηκαν ἀπὸ τὴν Αὐτοκρατορικὴ Ἐταιρεία Ἱστορίας καὶ Ἀρχαιότητος τῆς Ὁδησοῦ, πρὸς τιμὴν τοῦ ἐπίτιμου μέλους E.R. von Stern), Ὁδησοῦς 1912, σσ. XXIV+413.

1. Ὁ Ἀνδρέας Σπαθάρης (πρβλ. καὶ Κ. Κ. Παπουλίδη, Σ. Παπαδημητρίου, σσ. 180-181) ἦταν καθηγητὴς στὴν Κωνσταντινούπολη. Γεννήθηκε στὴ Χάλκη τὸ 1837. Σπούδασε στὴν Ἑλληνομπορικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης καὶ μετεκπαιδεύτηκε στὸ Βερολίνο. Ἀπὸ τὸ 1859 καὶ ὕστερα δίδαξε σ' ὅλα σχεδὸν τὰ ἑλληνικὰ ἐκπαιδευτήρια τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὸ 1876 καὶ 1893 ἐξελέγη Ἐθνικὸς σύμβουλος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Παντρεύτηκε τὴ Φωτεινὴ Χουρμούζη καὶ ἀπέκτησε τέσσερις γιούς καὶ μιὰ θυγατέρα. Σ' ὅλα τὰ παιδιά του ἔδωσε ὀνόματα τῆς ἀρχαιότητος: Ἰούλιος, Ρωμύλος, Κορνήλιος, Αὐρήλιος καὶ Αἰμιλία.

2. Γιὰ τὴν ποιητικὴ δημιουργία τοῦ Ἀνδρέα Σπαθάρη βλ. τὴ μελέτη τοῦ Κασιάνη Ἐλευθ. Θ., Ἀνδρέας Σπαθάρης ὁ Φαναριώτης διδάσκαλος καὶ ποιητῆς, 1837-1901, Ἀθήνα 1976.

3. Ὁ.π., σ. 28.

4. Βλ. Κ. Κ. Παπουλίδη, Σ. Παπαδημητρίου, σ. 177-178.

5. Ὁ.π., σ. 180.

6. Τὴν πληροφορία ὀφείλω σὲ γράμμα τῆς κ. Λουκίας Σπαθάρη ἀπὸ τὴν Ἀθήνα μὲ ἡμερομ. 13 Δεκεμβρίου 1956 στὸν ἀέιμνηστο Γ. Μαμέλη, Ἐπίτιμο Γενικὸ Ἐπιθεωρητὴ Μέσης Ἐκπαιδύσεως. Πρβλ. καὶ Κ. Κ. Παπουλίδη, Σ. Παπαδημητρίου, σ. 181.

μέχρι τὸ 1939 δίδαξε τὸ μάθημα τῆς ᾠδικῆς στὸ Γυμνάσιο τῆς Ἀλεξανδρουπόλεως¹. Πέθανε στὴν Ἀθήνα τὸν Ἰούλιο τοῦ 1953, σὲ ἡλικία 90 ἐτῶν².

Στὰ γηρατεία της, μόνη στὴν Ἀθήνα, ἡ Αἰμιλία Παπαδημητρίου, κάπου στὴν ὁδὸ Ἀντιοχείας καὶ μετὰ στὴν ὁδὸ Μιχαὴλ Βόδα, ἔγραφε ἢ ἴδια καὶ μετὰφραζε στὰ ἑλληνικὰ διάφορα ποιήματα. Οἱ βιοτικὲς ἀνάγκες, ἡ νοσταλγία τοῦ παρελθόντος καὶ ἡ καλλιτε-

Εἰκ. 2. Ἡ Αἰμιλία χήρα Συνόδη Παπαδημητρίου σὲ ἡλικία 88 ἐτῶν

(Ἀπὸ τὰ Ἀρχεῖα τοῦ Ἐλεγκτικοῦ Συνεδρίου, τμ. IV, Ἀριθ. πρωτ. Α/22428/1951)

χνική της φλέβα ᾤφησαν μερικὰ σημεῖωμά της, τὰ ὁποῖα ἔθεσε στὴ διάθεσή μου, ὅπως ἀνάφερα παραπάνω, ὁ ἀείμνηστος Γ. Μამέλης. Ἔας δοῦμε μερικὰ χαρακτηριστικὰ δείγματα:

Μιά εἰκόνα τῆς ζωῆς της μᾶς δίνει στὸ παρακάτω σημεῖωμά της:

1. Πρβλ. καὶ Κ. Κ. Παπουλίδη, Σ. Παπαδημητρίου, σσ. 192-193.

2. Ὡ.π., σ. 193.

*Κι' ἐγὼ πὸν ἤμουνα τ' ἀηδὸνι
κάθομαι κουφή και μόνη
ὡς τοῦ Βόδα τοῦ Μιχάλη
κάποιο σπῖτι πὸναι χάλι...*

Ἄς δοῦμε ἓνα ποίημα τοῦ Πούσκιν μεταφρασμένο στὰ ἑλληνικά ἀπὸ τὴν Αἰμιλία Παπαδημητρίου:

Πανέμορφη μὴν τραγουδᾷς

*Πανέμορφη μὴν τραγουδᾷς
ἀνατολίτικα τραγούδια,
γιατὶ θυμίζουν μακρονῆς
ἀκρογιαλιές και τὰ λουλούδια.*

*ὦμιέ! ξυπνᾷς βαθειὰ στὸ νοῦ
μὲ τὰ τραγούδια σου τὰ λαῶρα,
βουνα και φῶς τοῦ φεγγαριοῦ
και κάποιας κόρης μαῦρα μάτια.*

*Τὰ αἰθέρια πέπλα πὸν φορᾷς
μοῦ κρύβουν τὴν ὠχρὴ σκιά της,
μὰ τραγουδᾷς και φλογερὴ
φεγγοβολεῖ πάλ' ἢ ματιὰ της.*

*Πανέμορφη μὴν τραγουδᾷς
ἀνατολίτικα τραγούδια,
γιατὶ θυμίζουν μακρονῆς
ἀκρογιαλιές και τὰ λουλούδια.*

Τέλος, εἶναι χαρακτηριστικὸ τὸ παρακάτω δίστιχό της πὸν γράφτηκε τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1948, ὅταν ἦταν 85 ἐτῶν:

*Κι' ἂν γράφω και καμμιά φορὰ δυὸ εἶθυμα λογάκια
εἶναι πὸν κρύβουν πιὸ βαθειὰ τὰ τόσα μου φαρμάκια.*

Ἰδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἴμου

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Κ. ΠΑΠΟΥΛΙΔΗΣ

ΑΝΑΜΝΗΣΤΙΚΟΝ ΣΗΜΕΙΩΜΑ (ΕΝΘΥΜΗΣΙΣ)
ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΣΕΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1759

Εἰς τὸ τέλος τῆς χειρογράφου ἀκολουθίας τῆς ἀγίας μάρτυρος Ἱερουσαλὴμ και τῶν τέκνων αὐτῆς Σεκένδου, Σεκενδίνου και Κεγούρου, τῆς ἀποκειμένης εἰς τὸ Τμήμα Χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης (ΕΒΕ, Suppl. 2743, χρονολ. 1759, φ. 84^v) ὑπάρχει σημεῖωμά τι, τὸ ὁποῖον ἐγράφη ὑπὸ ἀγνώστου και ἀναφέρεται εἰς τὸν κατὰ τὸ ἔτος 1759 ἐπισυμβάντα εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν ἰσχυρὸν σεισμόν (εἰκ. 1). Συμφώνως πρὸς τὸ ἐν λόγῳ

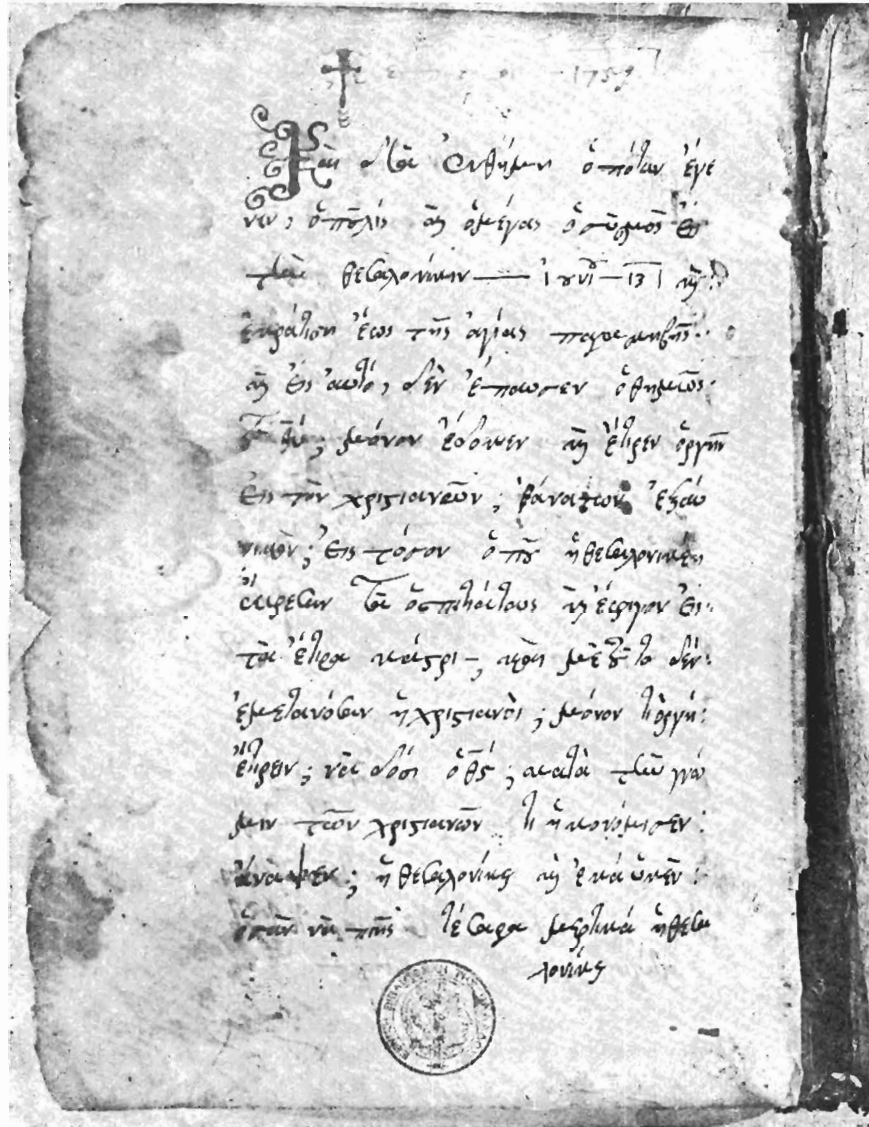
σημείωμα ἰσχυρὸς σεισμὸς συνεκλόνησε τὴν Θεσσαλονίκην τὴν 13ην Ἰουνίου τοῦ 1759 καὶ αἱ δονήσεις ἐσυνεχίσθησαν μέχρι τῆς ἑορτῆς τῆς ἁγίας Παρασκευῆς (26 Ἰουλίου), ἤτοι ἐπὶ 44 ὀλοκλήρους ἡμέρας. Φαίνεται μάλιστα ὅτι ἐκ τῶν σεισμῶν τούτων προεκλήθησαν μεγάλαι καταστροφαί, ὑπῆρξαν δὲ καὶ ἀνθρώπινα θύματα. Ἐνεκα τούτου οἱ κάτοικοι φοβηθέντες ἐγκατέλειψαν τὰς οἰκίας των καὶ πιθανότατα κατέφυγον εἰς γειτνιάζοντα κέντρα. Κατόπιν ἐξερράγη πυρκαϊά, κατὰ τὴν ὁποίαν, ὡς φαίνεται, ἐκάη μὲν μέρος τῆς Θεσσαλονίκης. Τὴν συμφορὰν ταύτην, ἣ ὁποία ἐπληξε τὴν πόλιν καὶ τοὺς κατοίκους αὐτῆς, ἀποδίδει ὁ γράψας τὸ σημεῖωμα εἰς τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν ἀμετανοησίαν τῶν Χριστιανῶν.

Τὸ ἐν λόγῳ σημεῖωμα, τὸ ὁποῖον ἐξ ὧν γνωρίζομεν εἶναι ἀνέκδοτον¹, ἔχει ἐπὶ λέξει ὡς ἀκολούθως: «Ἐπὶ ἔτος 1759 καὶ διὰ ἐνθήμε(ση)² ὁπότεν ἐγενεν ὁ πουλὶς καὶ ὁ μέγας ὁ συσμός εἰς τὴν Θεσσαλονίκην-ἰουνίου 13 καὶ ἐκράτιση ἕως τῆς ἁγίας Παρασκευῆς καὶ εἰς αὐτὸ δὲν ἔπαυσεν ὁ θημῶς τοῦ Θεοῦ, μόνον ἔδοκεν καὶ ἔτιρεν [γρ. ἔτερην] ὀργὴν εἰς τὸν Χριστιανῶν [γρ. Χριστιανόν] θανάτων ἐξαυτικόν, εἰς τόσον ὅπου ἡ Θεσσαλονικὴ [γρ. οἱ Θεσσαλονικαῖοι] ἄφεσαν τὰ ὄσπιτία τους καὶ ἐφιγον εἰς τὰ ἔτιρα [γρ. ἔτερα] Κάστρι [γρ. Κάστρα] -καὶ με τοῦτο δὲν ἐμετανό(η)σαν ἡ Χριστιανοί, μόνον τι ὀργὴ ἔτιρεν [γρ. ἔτερην] νὰ δόσι ὁ Θεός, κατὰ τὴν γνώμιν τῶν Χριστιανῶν τι ἡκονόμισεν ἀναψεν ἡ Θεσσαλονικὴ καὶ ἐκάυκεν ὅσάν νὰ πῆς τέσσαρα μερτικά ἡ Θεσσαλονικεῖ...»³.

1. Ἐνθυμήσεις περί σεισμῶν ἐδημοσίευσεν ὁ Μάξιμος Ἰ. Μαραβελάκις, Συμβολὴ εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ ἱστορικοῦ τῶν σεισμῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν γειτονικῶν αὐτῆς χωρῶν ἐκ τῶν ἐνθυμήσεων, Θεσσαλονίκη 1938, καὶ γερμανιστὶ Beitrag zur Kenntnis der Erdbebensgeschichte von Griechenland und den Nachbarländern auf Grund der «Erinnerungen». (Sonderabdruck aus «Veröffentlichungen der Reichsanstalt für Erdbebenforschung in Jena»), Heft 40, Jena 1941. Ὡσαύτως καὶ ὁ Σπυρίδων Λάμπρος ἐξέδωκε δύο συλλογὰς ἐνθυμήσεων μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑπάρχουν καὶ τινες, αἱ ὁποῖαι ἀναφέρονται καὶ εἰς σεισμούς· βλ. Ἐνθυμήσεων, ἤτοι χρονικῶν σημειωμάτων συλλογὴ πρώτη (Ἄρ. 1-562), ἐν «Νέος Ἑλληνομνήμων», Ζ' (1910) 113,313, καὶ Ἐνθυμήσεων, ἤτοι χρονικῶν σημειωμάτων συλλογὴ δευτέρα, ἐν «Νέος Ἑλληνομνήμων» ΙΣΤ' (1922) 407-420. Σημειωτέον, ὅτι οὐδεμία ἐκ τῶν δημοσιευθεισῶν ἐνθυμήσεων τούτων ἀναφέρεται εἰς τὸν σεισμὸν τῆς Θεσσαλονίκης τοῦ ἔτους 1759.

2. Περὶ τῶν «ἐνθυμήσεων» γενικῶς ὁ Μάξιμος Ἰ. Μαραβελάκις ἀναφέρει τὰ ἐξῆς: «Οἱ παλαιότεροι κτήτορες ἢ ἀναγνώσται χειρογράφων ἢ καὶ ἐντύπων, ἐκκλησιαστικῶν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ βιβλίων, εἶχον τὴν συνήθειαν νὰ σημειῶνουν εἰς τὰ παράφυλλα ἢ ὅπου ἄλλοῦ εὗρισκον κενὸν διάφορα σύγχρονα γεγονότα, ὅσα ἔκαμνον εἰς αὐτοὺς ἰδιαιτέραν ἐντύπωσιν, θανάτους ἐπιφανῶν ἀνδρῶν, ἱστορικὰ γεγονότα τοπικῆς ἢ καὶ γενικωτέρας φύσεως, καταστροφὰς διαφόρους, πυρκαϊὰς, λοιμούς, θεομηνίας, ἀκρίβειαν τῆς ζωῆς κλπ. Μεταξὺ τούτων σημαντικὴν θέσιν κατέχουσιν οἱ σεισμοί. Τὰ σημειώματα ταῦτα εἶναι κατὰ τοῦτο ἀξιόλογα, καθ' ὅσον προερχόμενα ἐκ προσφάτου ἐντυπώσεως πρῶτον μὲν ἀνταποκρίνονται εἰς πραγματικὰ γεγονότα, τῶν ὁποίων τὴν μνήμην ἤθελεν νὰ διαιωίσῃ ὁ γράφων, δεῦτερον δὲ συνοδεύονται κανονικῶς καὶ ὑπὸ σημειώσεως τῆς ἀκριβοῦς χρονολογίας τοῦ γεγονότος. Ἐπειδὴ δὲ γράφονται, ὡς λέγουσιν οἱ γράφοντες, γὰρ ἐνθύμησι, ἀνομάσθησαν ὑπὸ τοῦ πρώτου καταρτίσαντος συστηματικὴν αὐτῶν συλλογὴν Σπυρίδωνος Λάμπρου «Ἐνθυμήσεις», βλ. Σπουδὴ ἐπὶ τῶν σεισμῶν τῆς Χαλκιδικῆς (Σεπτέμβριος 1932). Οἱ σεισμοὶ τοῦ Ἁγίου Ὁρους ἐκ τῶν ἐνθυμήσεων, Θεσσαλονίκη 1937, σ. 3.

3. Ὑπῆρχε καὶ συνέχεια τοῦ σημειώματος εἰς ἐπόμενον φύλλον τοῦ χειρογράφου, τὸ ὁποῖον ἀπωλέσθη.

Εἰκ. 1. Ἡ ἐνθύμησις

(Τμήμα χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης, Suppl. 2743, φ. 84v)

Περί του σεισμού τούτου έχομεν ἐλαχίστας μαρτυρίας. Μία ἐξ αὐτῶν εἶναι ἡ τοῦ Ἄββα Βελλεϋ, ὁ ὁποῖος εἰς τὸ ὑπόμνημα αὐτοῦ ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς ἱστορίας καὶ τῆς πόλεως Θεσσαλονίκης, τὸ ἀναγνώσθην εἰς τὴν ἐν Παρισίοις Ἀκαδημίαν τῶν Ἐπιγραφῶν τὴν 30ῆν Ἰουνίου 1772, ἀναφέρει μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἐξῆς: «Αἱ πεδιάδες τῆς Θεσσαλονίκης εἶναι ὠραιόταται. Γέμουν σιτηρῶν καὶ ποιμνίων καὶ προμηθεύουν μεγάλας ποσότητας μαλλιών καὶ σιτηρῶν εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Ἰταλίαν. Εἶναι εὐχάριστος ἡ ἐξοχή, λόγῳ τῆς ποικιλίας τοῦ ἐδάφους, τῶν ὀρέων, τῶν λόφων, τῶν λιμνῶν καὶ ποταμῶν. Ἐκεῖ ὑπάρχουν χωριά, κατοικούμενα ἀπὸ Ἑλλήνων, τοὺς ὁποῖους διοικεῖ εἰς βοεβόδας ἢ εἰς ἐκμισθωτῆς τοῦ δημοσίου. Ἐν τούτοις ὅμως τὸ κλίμα δὲν εἶναι ὑγιεινὸν καὶ ἰδίᾳ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1759, καθ' ὃ ἐγένοντο ἐπὶ πεντήκοντα ἡμέρας ἰσχυρότατοι σεισμικαὶ δονήσεις, ἐξ αἰτίας τῶν ὁποίων ἠναγκάσθη μέγα μέρος τῶν κατοίκων νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν πόλιν, οἱ δὲ Φράγκοι εἶχον ἐξέλθει καὶ ἐγκατασταθῇ εἰς τὸ ὑπαιθρον ὑπὸ σκηνάς. Πιστεύεται ὅτι αἱ ἀναθυμιάσεις τῆς γῆς, ἡ ὁποία ὑπέστη ρωγμὰς εἰς διάφορα μέρη, προὐκάλεσαν τοὺς τριταίους πυρετοὺς, ὑπὸ τῶν ὁποίων πάντες προσεβλήθησαν. Οἱ πυρετοὶ οὗτοι συχνὰ μετατρέπονται εἰς κακοήθεις μεμολυσμένους. Ὅταν ἐμφανίζεται ἡ πανώλης, προξενεῖ πολλὰ θύματα»¹. Ὡσαύτως, ὁ ἐν Θεσσαλονίκη Ἐνετὸς πρόξενος εἰς ἐπιστολὴν του, γραφεῖσαν τὴν 2αν Μαΐου 1762, ἀναφέρει μεταξὺ ἄλλων: «Ἦρχισαν νὰ γίνωνται αἰσθητοὶ καὶ οἱ σεισμοί. Ἐλπίζομεν εἰς τὸν Θεὸν νὰ μὴ ἐξακολουθήσουν, ὅπως πρὸ τριῶν ἐτῶν, πού ἐσημειώοντο 20 καὶ 22 δονήσεις τὸ ἡμερονύκτιον καὶ ἔτρομοκράτουν τοὺς πάντας...»².

Κέντρον Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν

ΣΩΤΗΡΙΟΣ Α. ΒΑΡΝΑΛΙΔΗΣ

ΕΝΑ ΞΕΧΑΣΜΕΝΟ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟ ΑΠΟ ΤΗ ΝΑΟΥΣΑ

Ἡ ἀνεύρεση ἑνὸς χειρογράφου προκαλεῖ πάντα συγκίνηση στὸν ἐρευνητῆ, ἔστω καὶ ἂν αὐτὸ δὲν ἀνταποκρίνεται στὶς προσδοκίες του καὶ ἀντὶ νὰ δίνει ἀπαντήσεις, θέτει πρόσθετα ἐρωτηματικά. Ὁ ἔπαινος τῆς διασώσεως τοῦ χειρογράφου ποὺ περιήλθε στὰ χέρια μου, ἀνήκει στὸ φίλο μου κ. Θωμᾶ Δραγουμάνο, ποὺ τὸ ἀνακάλυψε καταχωνιασμένο μέσα σὲ ἓνα παμπάλαιο σεντούκι.

Πρόκειται γιὰ ἓνα χάρτινο κώδικα διαστάσεων 20 × 15 ἐκ. Περιέχει 219 φύλλα (ἡ ἀρίθμηση τῶν σελίδων: α'-ις', 1-427). Τὰ φφ 195β, 199β, 200, 203, 204α, 206, 208, 209α, 210, 213 καὶ 215α παρέμειναν ἀσυμπλήρωτα μετὰ τὴν ἀναγραφή μόνο τῶν σελίδων καὶ τῶν ἐπιτίτλων. Ἄγραφα εἶναι τὰ φφ 215α-219α. Ὁ ἀριθμὸς τῶν στίχων κάθε σελίδας ποικίλλει ἀπὸ 15 ἕως 26 στ. Ἡ γραφή (μελανόχρους) εἶναι ἐπιμελημένη ἰδίως στὰ πρῶτα φύλλα. Ἐρυθρόγραφοι εἶναι οἱ τίτλοι καὶ τὸ ἀρχικὸ γράμμα τῆς πρώτης λέξεως κάθε κεφαλαίου στὰ φφ 2α-8α. Λιτὰ καὶ συχνὰ πρόχειρα καὶ ἄτεχνα κοσμήματα ὑπάρχουν στὴν ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τῶν διαφόρων κεφαλαίων (π.χ. φφ 91β, 95β, 105α, 171α κ.ά.). Ἡ κατάστασις τοῦ κώδικα εἶναι ἀρκετὰ καλὴ. Ἡ στάχωση μάλλον πρόχειρη, ἀπὸ σκληρὸ χαρτόνι καὶ δερμα σκούρου χρώματος.

Κάτω ἀπὸ τὸ γενικὸ τίτλο «Γραμματικὴ» περιλαμβάνονται: α'. Ἐνα εἰσαγωγικὸ κε-

1. Βλ. Κωνσταντίνου Δ. Μέρτζιου, Μνημεῖα Μακεδονικῆς Ἱστορίας, Θεσσαλονίκη 1947, σ. 208.

2. Ἐ.ἀ., σ. 388.

φάλαιο στο οποίο γίνεται λόγος για τη γλώσσα γενικά (φφ 2α-8α)· β' «Τεχνολογικόν» μέρος (Βιβλίον Α', φφ 10α-164β)· γ' κεφάλαιο «Περὶ Ὁρθογραφίας» (Βιβλίον Β' φφ 165α-188β)· δ' κεφάλαιο «Περὶ Συντάξεως» (Βιβλίον Γ', φφ 189α-214β). Κατατοπιστικός είναι ὁ πλήρης τίτλος τοῦ ἔργου, πού ἀναγράφεται με ἐπιμέλεια—σὲ μίμηση τυπογραφικῶν στοιχείων—στο ἐσωτερικὸ τοῦ κώδικα: «Γραμματικὴ, περιέχουσα», Βιβλία Τρία: Τεχνολογικόν, Ὁρθογραφικόν καὶ Συντακτικόν. Συντεθεῖσα δὲ πάλαι μὲν, ἐν τῷ Τεχνολογικῷ ὑπὸ Γενναδίου, ἐν δὲ τῷ Ὁρθογραφικῷ ὑπὸ Γρηγορίου τοῦ Κυδωνιέως, ἐν δὲ τῷ Συντακτικῷ αὐθις τοῦ αὐτοῦ. Νῦν δὲ ἐπιμελεστέρας διωρθωθεῖσα παρὰ τοῦ Λογιωτάτου Κυρίου Κ. Κωνσταντίνου Ἀναστασιάδη τοῦ ἐκ Ναούσης, (Ἀκολουθεῖ σχεδιάγραμμα πού παριστάνει τὸν ἀναγεννώμενο φοίνικα¹) Ἐν Ναούσῃ 1842» (εἰκ. 1).

Τὸ χφ πού ἔχω στὰ χέρια μου δὲν εἶναι παρὰ ἀντίγραφο τοῦ ἔργου τοῦ Κωνσταντίνου Ἀναστασιάδη καμωμένο ἀπὸ τὸν Δημήτριον Ἰωαννίδην τὸν Ζαγοραῖο. Αὐτὸ λέει τὸ ἰδιόγραφο σημεῖωμα τοῦ ἀντιγραφέα πού ὑπάρχει στὸ φ 115β: «Ἐτελειώθη ἡ παροῦσα διὰ πόνου καὶ σπουδῆς μεγίστης ἐκ τοῦ εὐτελεστάτου Δημητρίου Ἰωαννίδην Ζαγοραίου».

Ὁ Δημήτριος Ἰωαννίδης ὁ Ζαγοραῖος ὑπῆρξε πρόγονος τοῦ κ. Θωμᾶ Δραγουμάνου (παπποῦς τοῦ παπποῦ του). Σφραγιδα μετὰ τὰ ἀρχικὰ τὸ ὄνομά του (ΔΙΖ) ὑπάρχει δίπλα στὴ χρονολογία τοῦ ἐσωφύλλου. Τὸ ὄνομά του εἶναι ἐπίσης πολλὰς φορὰς πρόχειρα σημειωμένο στὰ παράφυλλα. Στὸν ἴδιο ἀνήκαν καὶ μερικὰ ἄλλα σπάνια βιβλία², τὰ ὁποῖα σῶθηκαν μαζί μετὰ τὸ χφ πού παρουσιάζω. Τὰ βιβλία αὐτὰ δὲν ἔχουν σχέση μετὰ τὴν ἱστορία τῆς Νάουσας, στὴ συγκεκριμένη ὁμῶς περίπτωση ἀποκοτῶν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον, ἐπειδὴ περιέχουν ὀρισμένες ἰδιόχειρες σημειώσεις τοῦ Ζαγοραίου διαφωτιστικὲς γιὰ τὸ πρόσωπό του.

Σὲ μιὰ ἀπὸ αὐτὲς μᾶς κατονομάζει ρητὰ τὸν τόπο τῆς καταγωγῆς του: «Κτῆμα Δημητρίου Ἰωαννίδην ἐκ Δραγάρης τοῦ Ζαγορίου». Πρόκειται γιὰ τὸ Δραγάρι(ον)³, ἓνα ἀπὸ τὰ 46 χωριά τῆς γνωστῆς ἀπὸ τὴν ἱστορία ἐπαρχίας Ζαγορίου ἢ Ζαγοροχωρίων τῆς Ἡπείρου, τὰ ὁποῖα κατὰ τὸν 18ο αἰῶνα σημείωσαν ἐξαιρετικὲς ἐπιδόσεις στὸ χῶρο τῶν γραμμάτων καὶ τῆς ἐμπορικῆς δραστηριότητος. Ὁ Δημήτριος Ἰωαννίδης ὁ Ζαγοραῖος ἀναχώρησε μαζί μετὰ τὴν γυναῖκα του ἀπὸ τὸ Δραγάρι καὶ ἐγκαταστάθηκε μόνιμα στὴ Νάουσα μετὰ τὴν καταστροφή τῆς ἀπὸ τοὺς Τούρκους στὰ 1822.

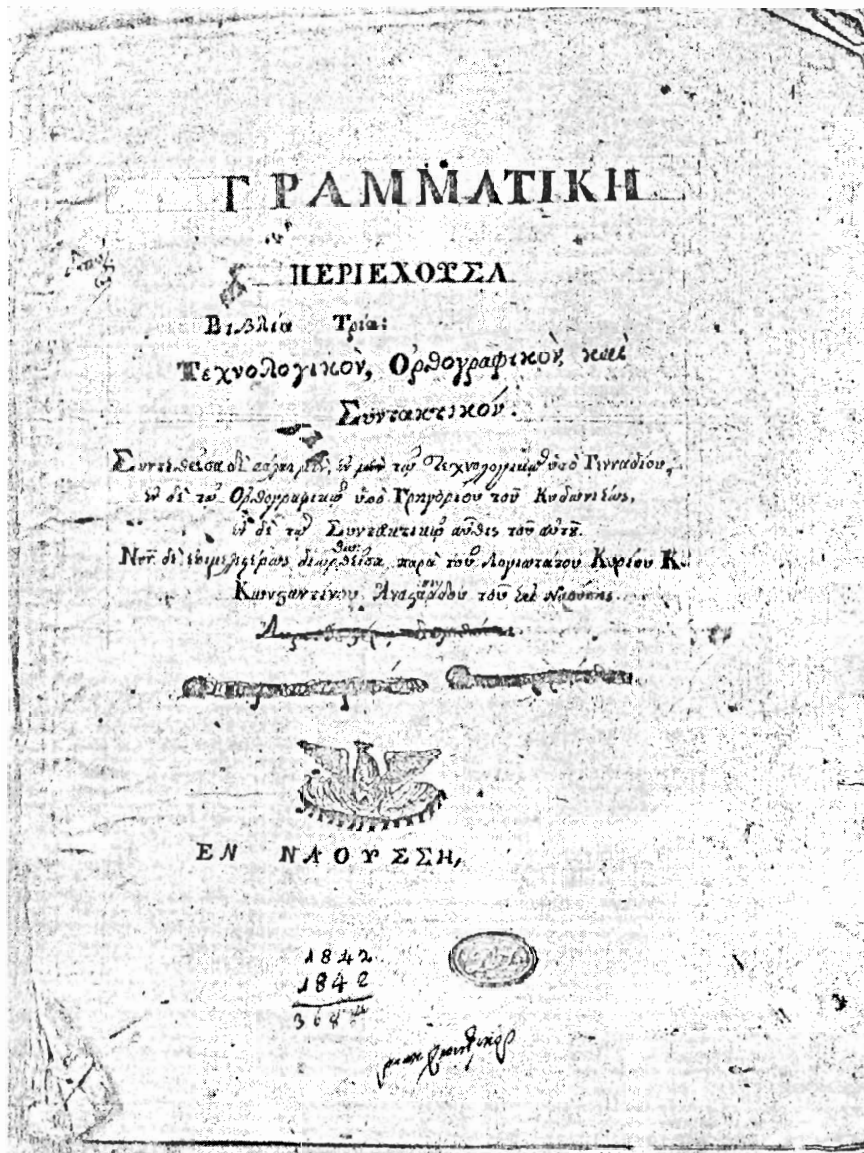
Σὲ μιὰ ἄλλη σημείωσή του διασώζεται ἡ ἀκριβὴς χρονολογία μιᾶς μεταβάσεώς του σ' ἓνα ἄλλο χωριὸ τοῦ Ζαγορίου, τὸ Μακρύνον προφανῶς γιὰ δουλειὲς ἢ γιὰ νὰ ἐπισκεφτεῖ συγγενεῖς του: «Σημειῶνω τὸ ἔτος τοῦ ὁποίου ἤλθον εἰς Ζαγόριον καὶ ἔφυγον ἀπὸ Θεσσαλονίκης. ἐν ἔτει 1853 Μαΐου ἤρθα εἰς Μακρύνον».

Ἄν καὶ τὸν γνώρισαν ἀπὸ τίς διηγήσεις τῶν πατεράδων τους, ὑπάρχουν ἀκόμα καὶ σήμερα Ναουσαῖοι πού διατηροῦν στὴ μνήμη τους τὴν ὑπαρξὴ τοῦ γιοῦ τοῦ Δημητρίου Ἰωαννίδην τοῦ Ζαγοραίου, τὸν ὁποῖο οἱ παλιότεροι ἀποκαλοῦσαν Ζαγορίτη.

1. Ὁ ἀναγεννώμενος φοίνικας ἀποτελεῖ σύμβολο τῆς Νάουσας. Κατὰ μιὰ παράδοση κοσμοῦσε τὸ λάβαρο τῶν Ναουσαίων ἐπαναστατῶν τοῦ 1822. Βλ. Ἰω. Βασιλειάδης, Ἡ Νάουσα κατὰ τὸν ἀγῶνα τῆς ἀνεξαρτησίας (διάλεξη), Ἀθήνα 1952, σ. 27.

2. Ἀναφέρω ἐνδεικτικὰ δυὸ ἀπὸ τὰ βιβλία αὐτά: Δ. Γρηγοριάδου, Ἐπιτομὴ τῆς Ἱερᾶς Ἱστορίας, Κωνσταντινουπόλη 1842. Θουκυδίδου, Περὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, μετάφραση καὶ σχόλια ἀπὸ τὸν Νεόφυτο Δούκα, Βιέννη 1805, τ. 6.

3. Τὸ χωριὸ αὐτὸ ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχει ἀκόμα καὶ σήμερα. Ἐπειδὴ ἡ τοποθεσία στὴν ὁποία εἶναι χτισμένο εἶναι κατάφυτη ἀπὸ καστανιὲς μετονομάστηκε σὲ Καστανάνα. Παλιότερα λόγῳ τῆς ἀποδημίας τῶν κατοίκων τοῦ ἄκμαζε, ἐνῶ τώρα ἔχει σχεδὸν ἐρημωθεί.

Εἰκ. 1. Ἡ σελίδα μετὸν πλήρη τίτλο τοῦ ἔργου

Ἡ διασταύρωση αὐτῶν τῶν πενιχρῶν πληροφοριακῶν θραυσμάτων ὁποσδήποτε εἶναι ἀνεπαρκῆς γιὰ νὰ μᾶς βοηθήσει νὰ σχηματίσουμε ἔστω καὶ ἓνα περίγραμμα τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου τοῦ ἔποικου αὐτοῦ ἀπὸ τὰ Ζαγοροχώρια. Δὲν χρειάζεται ὁμως ἰδιαίτερη προσπάθεια γιὰ νὰ ἀντιληφθοῦμε ὅτι ἔχουμε μπροστὰ μας ἓναν ἄνθρωπο τῶν γραμμάτων. Ὅποιοσδήποτε ἄλλος—ἀκόμα καὶ λάτρης τῆς παιδείας—πολὺ δύσκολα θὰ καταπιανόταν μὲ τὴν ἐπίπονη καὶ ἄχαρη δουλειὰ τῆς ἀντιγραφῆς ἑνὸς τόσο ἐκτεταμένου ἔργου. Τὰ Ζαγοροχώρια ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἀποτελοῦσαν ἓνα πραγματικὸ φυτώριο δασκάλων, ποὺ διασκορπίζονταν σὲ ὀλόκληρη τὴν ὑπόδουλη Ἑλλάδα καὶ ἀναλάμβαναν νὰ παίξουν τὸ ρόλο τῶν πνευματικῶν ὀδηγητῶν τοῦ Ἔθνους. Ἐνας τέτοιος δάσκαλος πρέπει νὰ ὑπῆρξε καὶ ὁ Δημήτριος Ἰωαννίδης ὁ Ζαγοραῖος, ποὺ ἐπέλεξε τὴ Νάουσα ὡς κατάλληλο τόπο γιὰ νὰ προσφέρει τὶς ὑπηρεσίες του.

Τὰ βιβλία του ποὺ σώθηκαν δὲν ἦταν παρὰ ἐγχειρίδια ἱστορίας, θεολογίας κ.λ., τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦσε στὴ διδασκαλία του. Φαίνεται πὼς δὲν διέθετε γραμματικὴ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἢ αὐτὴ ποὺ εἶχε δὲν τὸν ἱκανοποιοῦσε. Ἐπόμενο ἦταν νὰ ἀναζητήσει ἓνα κατάλληλο βοήθημα. Ἡ Γραμματικὴ τοῦ Κωνσταντίνου Ἀναστασιάδη θὰ ἀνταποκρινόταν στὶς ἀπαιτήσεις του, γι' αὐτὸ κάθισε καὶ τὴν ἀντέγραψε μὲ ὑπομονή. Ἡ ἀντιγραφὴ—ὅπως ἀντιλαμβάνεται κανεὶς ἀπὸ τὰ γραφόμενα στὸ φ 2α—ἄρχισε τὴν 1η Σεπτεμβρίου τοῦ 1841 καὶ περατώθηκε μέσα στὸ 1842, δηλ. ἀπῆτησε τὸ λιγότερο ἓνα τετράμηνο.

Τὸ πρόβλημα ποὺ γεννιέται τώρα εἶναι ἂν ὁ Κωνσταντῖνος Ἀναστασιάδης εἶχε τυπώσει τὴ Γραμματικὴ του ἢ τὴν ἔθεσε στὴ διάθεση τῶν ἄλλων σὲ χειρόγραφη μορφή. Πάντως δὲν ὑπάρχει καταγραμμένη στὴ βιβλιογραφία τῶν Γκίνη-Μέξα¹ οὔτε στὰ συμπληρώματά της στὸ περιοδικὸ «Ἐρανιστής». Ἡ γνώμη μου εἶναι ὅτι μάλλον θὰ πρέπει νὰ τυπώθηκε. Ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο παρουσιάζεται ἡ διάταξη τῶν τίτλων, κεφαλαίων κ.λπ., μᾶς βοηθεῖ νὰ συμπεράνουμε ὅτι πρόκειται γιὰ ἀντιγραφὴ ἀπὸ ἔντυπο καὶ ὄχι ἀπὸ χειρόγραφο. Πρόβλημα ἐπίσης δημιουργεῖ ἡ ἔνδειξη τῆς Νάουσας ὡς τόπου ἐκδόσεως. Εἶναι ὁμως κάπως ἀπίθανο νὰ τυπώθηκε σ' αὐτὴν τὴ μικρὴ πόλη. Τὸ 1842 ἀποτελεῖ πολὺ πρόωμη περίοδο γιὰ νὰ διαθέτει ἡ Νάουσα τέτοια τυπογραφικὰ μέσα, ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ ἐκτυπώνει βιβλία τοῦ μεγέθους καὶ τῶν δυσκολιῶν τῆς Γραμματικῆς τοῦ Κ. Ἀναστασιάδη. Ἄς μὴ λησμονοῦμε πὼς ἡ Νάουσα πρὶν ἀπὸ εἴκοσι μόλις χρόνια εἶχε καταστραφεῖ ἐκ θεμελίων καὶ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη βρισκόταν ἀκόμα σὲ στάδιο ἀνασυνοικισμοῦ.

Μεγάλο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ μορφή τοῦ Κων/νου Ἀναστασιάδη. Δυστυχῶς παρὰ τὶς ἀναζητήσεις μου στάθηκε ἀδύνατο ὡς τώρα νὰ ἐπισημάνω διαφωτιστικὰ στοιχεῖα γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Ναουσαίου αὐτοῦ. Ὑποθέτω πὼς πρόκειται γιὰ κάποιον λόγιον, ὁ ὁποῖος διασκεύασε τὸ ὑλικὸ ποὺ δανείστηκε ἀπὸ τὸν Γεώργιο Γεννάδιο² καὶ τὸν Γρηγόριον τὸν Κυδωνιέα³ καὶ συνέγραψε ἓνα δικό του ἔργο γιὰ νὰ καλύψει διδακτικὲς ἀ-

1. Βλ. Δ. Γκίνη - Β. Μέξα. Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία 1800-1863, τ. 1-3, Ἀθήνα 1939-1957.

2. Γεώργιος Γεννάδιος (1786-1854). Ἑλληνας λόγιος καὶ μέγας διδάσκαλος τοῦ Γένους. Συνέγραψε πολλὰ ἔργα. Ἐδῶ μᾶς ἐνδιαφέρει ἡ «Γραμματικὴ τῆς Ἑλληνικῆς Γλωσσῆς», ἡ ὁποία μεταφράστηκε καὶ στὰ ἰταλικά καὶ χρησίμευσε ὡς διδακτικὸ βιβλίον σὲ τρεῖς γενεὲς ἑλληνοπαίδων.

3. Γρηγόριος ὁ Κυδωνιεύς δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸ μοναχὸ καὶ λόγιον Γρηγόριον τὸν Σαράφη ποὺ γεννήθηκε καὶ δίδαξε θεολογία καὶ φιλολογία στὶς Κυδωνιὲς τῆς Μ. Ἀσίας.

νάγκες¹. Κατά τι διαφέρει ή δική του δουλειά από τους προηγούμενους, τί παίρνει και τί καινούργιο προσθέτει, αυτό αποτελεί αντικείμενο ειδικής φιλολογικής έρευνας, πού θα στηριχθεί στη σύγκριση τών καταλλήλων κειμένων. Στη βιβλιογραφία τών Γκίνη-Μέξα υπάρχουν καταγραμμένες οί διαδοχικές εκδόσεις τής Γραμματικής του Γ. Γενναδίου: 1838, 1839², 1841³ κ.ά. Μιά από τις εκδόσεις αυτές πρέπει νά είχε ύπόψη του ό Κ. Άναστασιάδης.

Ή άξία του κώδικα είναι γενικά φιλολογική από τήν άποψη του περιεχομένου και ειδικά για τή Νάουσα ιστορική. Είναι τό μοναδικό ως τώρα σωζόμενο χφ τής Νάουσας. Βέβαια δέν πρόκειται για έρρημα ιδιαίτερης άξιας. Πάντως, αποτελεί σημαντικό δείγμα για τήν πεντάρφηνη από παρόμοια μνημεία του παρελθόντος μακεδονική πόλη.

Νάουσα

ΚΩΣΤΑΣ ΣΤ. ΣΠΟΡΕΛΑΣ

ΠΕΡΙ ΤΗΝ ΕΠΑΡΧΙΑΚΗΝ ΣΥΝΟΔΟΝ ΤΗΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Προσφάτως έδημοσιεύθη λίαν ένδιαφέρουσα έργασία του κ. Ίωάν. Φουντούλη, καθηγητού του Παν/μίου Θεσσαλονίκης, υπό τόν τίτλον «Μαρτυρία του Θεσσαλονίκης Συμεών περί τών ναών τής Θεσσαλονίκης», Θεσσαλονίκη 1976, άνάτυπον εκ τής Έπιστημονικής Έπετηρίδος τής Θεολογικής Σχολής 21(1876) 125-185. Πρόκειται άναμφιβόλως περί σοβαράς συμβολής εις τήν διερεύνησιν τής τοπογραφίας τής Θεσσαλονίκης, τών άρχών του 15ου αιώνος, ως και τών έν ατή ναών και μονών, επί τή βάσει τών μαρτυριών του άρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης Συμεών († 1429).

Εις τό πρώτον μέρος (σσ. 131-150) παρατίθενται τά κείμενα, ένθα αί ένδιαφέρουσαι τούς ναούς, τάς μονάς και τήν τοπογραφίαν τής πόλεως πληροφορίαί, τό δε δεύτερον (σσ. 151-177) αποτελεί εύρετήριο κατ' άλφαβητικήν σειράν τών έν αυτοίς αντικειμένων και στοιχείων.

Ούτω, διαφωτιζόμεθα σαφέστερον περί τών ναών Άγίας Σοφίας, Άγίων Άποστόλων, Άχειροποιήτου, Άγίου Δημητρίου, Άγίων Θεοδώρων, τής Παναγίας τής Καταφυγής, του Άγίου Νικολάου, τής Όδηγητρίας, του Άπ. Παύλου, του Σωτήρος, περί τών μονών Άκαρνίου, Βαπτιστού και Χορταίτου, τών μονών και ναών τής Άκροπόλεως, ως και περί του μητροπολιτικού οικήματος.

Άς μάς έπιτραπή όμως νά προσθέσωμεν ότι τά δημοσιευόμενα κείμενα άξίζουν ένξάρσεως όχι μόνον από τοπογραφικής σκοπιās, εις τήν όποιαν αποβλέπει κυρίως ό κ. Ίω. Φουντούλης, αλλά και από ιστορικής πλευράς, διότι αί δημοσιευόμεναι πηγαί προάγουν ώρισμένως και τάς γνώσεις μας περί τής τοπικής εκκλησιαστικής ιστορίας, τών άρχών του 15ου αιώνος.

Τά κειμένα μάς είναι λίαν διαφωτιστικά ως προς τόν θεσμόν τής Έπαρχιακής Συνόδου τής μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, ή όποία, άπαρτιζόμενη εκ τών υπό τόν μητροπολί-

1. Κάτι άνάλογο έχουμε άργότερα στα 1890 με έναν άλλο Ναουσαίτο, τό γνωστό δάσκαλο Θεολόγη Τσακμάκη, ό όποιος συνέγραψε άναγνωστικά για όλες τις τάξεις του δημοτικού σχολείου. Δείγμα τής δουλειάς του, πού είχε αναλάβει νά εκδώσει εκδοτικός οίκος τής Θεσσαλονίκης, αποτελεί σωζόμενο «Άναγνωσματάριον» τής Ε' τάξεως Δημοτικού.

την Θεσσαλονίκης ἐπισκόπων, συνήρχετο δις τοῦ ἔτους εἰς Θεσσαλονίκην, τὸ Φθινόπωρον καὶ τὴν Ἄνοιξιν, πρὸς ἐξέτασιν καὶ ἐπίλυσιν διαφόρων ἐκκλησιαστικῶν, ἐθνικῶν καὶ κοινωνικῶν προβλημάτων τῆς μητροπολιτικῆς περιφέρειας Θεσσαλονίκης.

Πληροφορούμεθα, λοιπόν, ὅτι διὰ τοὺς ἐν Θεσσαλονίκη παρεπιδημούντας ἐπισκόπους τῆς μητροπόλεως ταύτης, εἰς τὸν καθεδρικὸν ἱερὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας (ἀρχαί 15ου αἰῶνος) ὑπῆρχε συγκεκριμένη τάξις στάσεως αὐτῶν, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν οἱ ἐπίσκοποι οὗτοι, ὅταν ἦσαν παρόντες ἐν Θεσσαλονίκη, ἐπλαισίωνον τὸν ἀρχιεπίσκοπον ἱσταμένον εἰς τὸν θρόνον του, κατὰ τὰς ἐν Ἁγία Σοφία ἀκολουθίας, προηγουμένου κατὰ τὴν τάξιν στάσεως αὐτοῦ τοῦ «πρωτοθρόνου» ἐπισκόπου· «ἴσταται οὖν ὁ ἀρχιερεὺς εἰς τὸ στασιδίον αὐτοῦ, κάτωθεν δὲ ἔμπροσθεν τοῦ στασιδίου κατὰ τάξιν οἱ ἐπίσκοποι, ὡς πρὸς ἀνατολὰς ἀνερχόμενοι, ἐκ δεξιῶν δηλαδὴ, ἄνω ἱσταμένου τοῦ ἀρχιεπισκόπου. Ἐξ ἀριστερῶν δὲ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἱσταμένου κάτω πρωτοθρόνου τῶν ἐπισκόπων οἱ σταυροφόροι ἀρχόμενοι ἴστανται κατὰ τάξιν...» (σ. 131).

Προβάλλει, δηλαδὴ, ἐνώπιόν μας εἰς τυπικὴν τάξιν στάσεως ἐν τῷ ναῷ ὁ ἀρχαιότατος ἐν Θεσσαλονίκη θεσμὸς τῆς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου, ἀπαρτιζομένης ἐκ τοῦ ἀρχιεπισκόπου, τοῦ σώματος τῶν ὑπ' αὐτὸν ἐπισκόπων, καὶ τοῦ πρωτοθρόνου αὐτῶν, ὁ ὁποῖος ἦτο ὁ ἐκάστοτε ἐπίσκοπος Κίτρους¹.

Πέραν ὁμως τῶν ἀνωτέρω μαρτυριῶν περὶ τοῦ τρόπου συγκροτήσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως τῆς μητροπολιτικῆς περιφέρειας Θεσσαλονίκης τὰ ἴδια αὐτὰ κείμενα μᾶς πληροφοροῦν ἐπὶ πλεόν ὅτι οἱ ἐπίσκοποι τῆς μητροπόλεως συνήρχοντο εἰς Θεσσαλονίκην δις τοῦ ἔτους, τὸ Φθινόπωρον, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, καθ' ἣν «...ποιοῦντες μετάνοιαν οἱ ἐπίσκοποι, θυμῶσι καὶ αὐτοὶ τὸ προσκύνημα, τὸν τάφον... ἀπολύσεως δὲ μὴ γενομένης, τοῦ ἀρχιερέως ἠλλαγμένου ὄντος, μετὰ τοῦ κλήρου καὶ τῶν ἐπισκόπων καὶ ἱερέων πάντων, γίνεται περιοδεία ἐντὸς τοῦ ναοῦ...» (σσ. 145-146) καὶ τὴν Ἄνοιξιν, εὐθὺς μετὰ τὸ Πάσχα, τὴν ἐβδομάδα τῆς Διακαινησίμου (βλ. «Υποτύπωσιν» 1/33: «Τῆ νέα Δευτέρα. Ἐν τῇ μητροπόλει ὁ ἀσπασμὸς παρὰ τῶν ἐπισκόπων, ἡγουμένων καὶ πνευματικῶν» (σ. 134 καὶ 140).

Ἐπὶ τουρκοκρατίας ὁμως, ὅτε ἡ ἑορτὴ τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ εἶχε καθιερωθῆ νὰ ἑορτάζεται κυρίως τὴν Β' Κυριακὴν τῶν νηστειῶν καὶ ἐξελίχθη εἰς μεγάλην πανήγυριν, ἰσαξίαν τῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, καθ' ἣν συνήρχοντο ἐπ' εὐκαιρίᾳ ταύτης εἰς Θεσσαλονίκην ἐκ δευτέρου ὅλοι σχεδὸν οἱ ὑπὸ τὸν Θεσσαλονίκης ἐπίσκοποι, ἐπεκράτησεν ὥστε εὐθὺς μετὰ τὴν ἑορτὴν αὐτὴν νὰ γίνεται καὶ ἡ ἑαρινὴ Σύνοδος τῶν ἐπισκόπων τῆς μητροπολιτικῆς περιφέρειας Θεσσαλονίκης, ἀντὶ τῆς Διακαινησίμου, ὅτε οἱ ἐπίσκοποι ἔπρεπε νὰ εὐρίσκωνται εἰς τὰς ἐπαρχίας των μεταξὺ τοῦ ποιμνίου των. Οὕτω, ἔχομεν ἀλλαχόθεν τὴν πληροφορίαν, πολὺ βεβαίως μεταγενεστέραν (19ος αἰὼν), ὅτι ἡ Ἐπαρχιακὴ Σύνοδος Θεσσαλονίκης συνήρχετο εὐθὺς μετὰ τὴν πανήγυριν τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ, τὴν Β' Κυριακὴν τῶν νηστειῶν, «καθ' ἣν ἔθει ἀρχαίῳ παρευρίσκονται ἐν αὐτῇ πάντες οἱ τῆ ἱερᾷ Μητροπόλει ὑποκείμενοι Ἱερώτατοι Ἐπίσκοποι².

Ἡ ἔκφρασις «ἔθει ἀρχαίῳ» δὲν δύναται νὰ ἐννοῆ τὴν πρὸ τῆς Τουρκοκρατίας βυζαντινὴν περίοδον, διότι, ὡς γνωστόν, ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς συνεωρτάζετο, πρὸ τῆς καταλήψεως τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Τούρκων μετὰ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, τὴν

1. Ἁ θ. Ἁ γ γ ε λ ο π ο ὑ λ ο υ, Ἡ Ἐπισκοπικὴ Σύνοδος τῆς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης καὶ ἡ σημασία αὐτῆς σήμερον, Ἀθήναι 1977, σ. 8-9 (ἀνάτυπον ἐκ τῆς «Θεολογίας» 1977). Πρβλ. καὶ Γ. Κ ο ν ἰ δ ἄ ρ η, Περὶ τὴν ἱστορίαν τῶν Μητροπόλεων Βορείου Ἑλλάδος... Ἀ' Μακεδονία, 1952, σ. 7.

2. Ἁ θ. Ἁ γ γ ε λ ο π ο ὑ λ ο υ, ἔ. ἀ., σ. 9 καὶ 26.

13 Νοεμβρίου (σ. 165)¹, παραλλήλως πρὸς τὴν κατὰ τὴν Β΄ Κυριακὴν τῶν νηστειῶν ἐπαναληπτικὴν ἑορτὴν τοῦ ἰδίου ἀγίου².

Συνοψίζοντες τὰς ἀνωτέρω πληροφορίας περὶ τοῦ θεσμοῦ τῆς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα, καὶ ἔχοντες ὑπ' ὄψιν καὶ τὰς μέχρι τοῦδε γνώσεις μας περὶ τοῦ θεσμοῦ αὐτοῦ, θὰ ἠδυνάμεθα νὰ καταλήξωμεν εἰς τὰ ἑξῆς συμπεράσματα:

Πρῶτον, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν λειτουργικῶν καὶ τυπικῶν κειμένων τοῦ Συμεῶν Θεσσαλονίκης, μαρτυροῦνται δύο συναθροίσεις ἐτησίως τῶν ὑπὸ τὸν μητροπολίτην Θεσσαλονίκης ἐπισκόπων, ἡ πρώτη ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου καὶ ἡ δευτέρα ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα, τὴν ἐβδομάδα τῆς Διακαινησίμου. Ἐξ ἄλλων πηγῶν γνωρίζομεν ὅτι ἐξ ἀφορμῆς τῶν δύο αὐτῶν μεγάλων θρησκευτικῶν καὶ τελετουργικῶν γενονθῶν καὶ μετὰ τὸ πέρασ αὐτῶν ὁ μητροπολίτης Θεσσαλονίκης καὶ οἱ ὑπ' αὐτὸν ἐπαρχιοῦχοι ἐπίσκοποι συνήρχοντο, συμφώνως πρὸς τὴν κανονικὴν τάξιν, εἰς Σύνοδον, τὴν ἐπαρχιακὴν καὶ ἐπισκοπικὴν καλουμένην, καθ' ἣν ἐπελαμβάνοντο γενικωτέρων θεμάτων τῆς μητροπολιτικῆς περιφερείας Θεσσαλονίκης.

Δεύτερον, εἰδικώτερον ὡς πρὸς τὸν χρόνον τῆς ἑαρινῆς συγκλήσεως τῆς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου, συμφώνως πρὸς τὰ δημοσιευόμενα κείμενα τοῦ Συμεῶν, κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, καὶ ἀκριβέστερον τὸν 15ον αἰῶνα, συμπίπτει προφανῶς οὗτος πρὸς τὴν μετὰ τὸ Πάσχα περίοδον, ἐνῶ, συμφώνως πρὸς ἄλλας πηγὰς πολὺ μεταγενεστέρας ἢ ἑαρινῆς σὺνάξης τῶν ἀρχιερέων ἐπὶ τουρκοκρατίας, ἄγνωστον ὅμως πότε ἀκριβῶς καὶ ὑπὸ ποίας προϋποθέσεις, εἶχε μεταφερθῆ πρὸ τοῦ Πάσχα, μετὰ τὴν β΄ Κυριακὴν τῶν νηστειῶν, ἑορτὴν καὶ πανήγυριν τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ, ὁ ὁποῖος, ὡς προελέχθη, πρὸ τῆς τουρκοκρατίας συνεωρτάζετο μετὰ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου καὶ τὴν 13 Νοεμβρίου. Ὁ ἀκριβής, ἐπομένως, χρονικὸς προσδιορισμὸς τῆς ὑπερεξάρσεως τῆς μνήμης τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ κατὰ τὴν Ἑνοχίαν με ἀποτέλεσμα νὰ ἀτονήσῃ ὁ συνεορτασμὸς του μετὰ τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου τὸ Φθινόπωρον, ὀλίγας μόνον ἡμέρας μετὰ τὴν λαμπρὰν πανήγυριν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, θὰ ἐπετέλει καὶ τὴν λογικὴν καὶ προφανῆ προϋπόθεσιν μετατοπίσεως τῆς ἑαρινῆς συνάξεως τῶν ἐπισκόπων πρὸ τοῦ Πάσχα καὶ ὀπωσδήποτε εὐθὺς μετὰ τὴν β΄ Κυριακὴν τῶν νηστειῶν.

Ἰδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἴμου

ΑΘΑΝ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ

1. Πρβλ. καὶ Ἰω. Φουντούλη, Συμεῶν ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης. Τὰ λειτουργικὰ Σύγγραμματα, τ. 1, Εὐχαὶ καὶ ὕμνοι, Θεσσαλονίκη 1968, σ. 120 καὶ 132-133.

2. Βλ. Συμεῶν Θεσσαλονίκης, «Υποτύπωσις ἐν συνόψει τῶν ἀκολουθιῶν τῶν ἑορτῶν τοῦ ὄλου ἔνιαυτοῦ» εἰς κώδικα 2047, Φ 23^v. «Τῇ δευτέρᾳ Κυριακῇ τῶν νηστειῶν τὰ ἀναστάσιμα ψάλλομεν καὶ τὸν Ἅγιον Γρηγόριον Θεσσαλονίκης τὸν θαυματουργόν» (ὑπὸ ἐκδοσὶν παρὰ Ἰω. Φουντούλη).